

CRONICĂ ARHEOLOGICĂ ȘI REPERTORII

DATE NOI DESPRE CASTRUL ROMAN DE LA POJEJENA

Cercetarea castrului roman de la Pojejena (jud. Caraș-Severin) rămîne una din cerințele mari ale arheologiei noastre, în legătură mai ales cu precizarea „graniței” de Sud a Daciei romane. De aceea, programarea cercetărilor arheologice de aici s-a făcut pentru o perioadă mai îndelungată. Între 15—22 aprilie 1972 s-au desfășurat la castru săpături arheologice care reprezintă cea de a doua etapă a cercetărilor aici¹. Situația terenului și realități independente de noi au făcut ca această etapă să fie limitată în timp și suprafață de cercetare. Au fost obținute însă cîteva date importante în legătură cu castrul pe care le vom expune în cele ce urmează².

Au fost trasate numai trei secțiuni cu scopul de a identifica și cerceta porțile castrului pe două din laturile sale: cea de Vest și cea de Nord. Locul porților era marcat: fie de dilma ridicată a valului în locul unde se afla poarta (pe latura de Vest), fie de numeroase resturi de mortar și dărîmături (pe latura de Nord). Secțiunea a X-a (15×1,25 m) a fost trasată prin poarta de pe latura de Vest, iar secțiunile a XI-a și a XII-a (ambele de 17×1,25 m) paralele și la 2 m una de alta au fost trasate prin poarta de pe latura de Nord, respectiv în interiorul castrului. Toate secțiunile au fost trasate paralel cu direcția incintei; distanța între zid și cea mai apropiată secțiune a fost de cca. 2 m.

Din secțiunile a X-a și a XI-a au fost dezvoltate apoi casete la bastioanele porților identificate pe ambele laturi. Poarta de pe latura de Vest se află la 70 m de latura de Nord și la 73,5 m de latura de Sud,

---

¹ Cercetările la Pojejena au fost efectuate de Muzeul Județean Reșița în colaborare cu Institutul de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca. Prima etapă a fost executată în anul 1970; în legătură cu rezultatele ei: N. Gudea—I. Uzum, *Castrul roman de la Pojejena. Săpăturile arheologice din anul 1970*, în *Banatica*, II, Reșița, 1973, p. 85—96 (raport detaliat). Cele mai importante rezultate ale etapei au fost determinarea dimensiunilor castrului (185×148 m), a celor două faze de construcție a lui I cu val de pămînt și II cu zid de piatră. Un profil al secțiunii de pe latura de Est a castrului poate fi văzut în fig. 5.

² La săpături a participat din partea Muzeului Județean Reșița tov. Ștefan Cădariu. Din cauză că terenul pe care se află castrul aparține C.A.P. Pojejena și a fost semănat integral înainte de începerea cercetărilor, iar timpul a fost cu totul nefavorabil, cercetările au fost limitate.

deci aproape de mijlocul laturii. Poarta de pe latura de Nord se află la 97,50 m de latura de Vest și la 84 m de latura de Est. Fig. 1.

Poarta de pe latura de Vest (fig. 2/2). Secțiunea a X-a a surprins zidurile bastioanelor, trecînd aproape tangent cu latura interioară din spate a lor. Poarta, largă de 4 m, este flancată de două bastioane cu plan dreptunghiular care depășesc linia zidului de incintă cu 0,45—0,50 m. Bastionul de Nord are zidul din față gros de 1,10 m, celelalte ziduri au grosimea de 0,85 m. Partea din față a bastionului ca și întreg zidul de incintă de pe latura de Vest au fost scoase de țărani, păstrîndu-se numai urmele lor. Dimensiunile bastionului sînt $3,85 \times 4,50$ m în partea exterioară și $2 \times 2,50$ m în interior. Spre spațiul porții bastionul are un „contrafort” de $0,40 \times 0,68$ m, situat la 1,10 m de fața externă a bastionului. Bastionul de Sud se păstrează mult mai bine; numai o parte din zidul de Sud a fost demolată de țărani odată cu zidul de incintă. Dimensiunile bastionului sînt $3,85 \times 4,50$ m în partea exterioară și $2,15 \times 2,45$ m în interior. Grosimea zidurilor bastionului este de 0,85 m; zidul din față măsoară 1,15 m în grosime.

Zidurile bastioanelor străbat valul de pămînt pătrunzînd și în pămîntul virgin. Baza zidului se află la 2,50 m de suprafața actuală a terenului; cam 1,20 m din temelia zidului intră în pămîntul neumblat. Temelia, egală în grosime cu zidul propriu zis, are înălțimea totală de 1,75 m; numai cca 0,40 m din partea ei superioară are pietrele prinse cu mortar (fig. 2/1). În dreptul joncțiunii cu bastioanele porții, zidul de incintă este adîncit doar 1,10 m de la partea superioară a valului de pămînt. În interiorul bastioanelor nivelul de locuire este marcat de o dungă de mortar cu grosimea de 3—4 cm, orizontală, indicînd probabil un padiment. Materialul arheologic este foarte puțin și atipic. El constă din fragmente ceramice și oase de animale. Nu se păstrează un strat de locuire compact. Mai numeroase apar cărămizile și țiglele. Unele poartă ștampila legiunii VII Claudia. Tipul de ștampilă întîlnit este: carțuș de $18 \times 3,2$ cm; litere înalte de 2.5 cm; text: LEG(io) VII CL(audia) C(uppis).

În spațiul dintre bastioane, poarta propriu zisă, nu se păstrează urmele unui drum construit anume. La adîncimea de 0,70 m apare o dungă orizontală de cărbune, cu grosimea de 2—3 cm, deasupra căreia se află stratul de dărîmături. Probabil că această carbonizare să provină de la poarta de lemn arsă(?). Nivelul marcat de dunga de cărbune se află cam la aceeași înălțime cu nivelul de călcare din bastioane.

Poarta de pe latura de Nord (fig. 3/2) a fost identificată de secțiunea a XI-a. Spațiul porții măsoară 4,50 m, fiind flancat de două bastioane cu plan dreptunghiular. Zidurile bastioanelor au fost scoase aproape în întregime de țărani ca și întreg zidul de incintă de pe latura de Nord. Bastionul de Est măsoară $3,70 \times 4,45$ m, în partea exterioară și $1,90 \times 2,65$ m în interior. Zidul din față are grosimea de 1,15 m, celelalte ziduri măsoară 0,90—0,95 m în grosime. Spre spațiul porții, la 1,30 m de fața exterioară, bastionul are un „contrafort” de $0,60 \times 0,90$ m. Bastio-

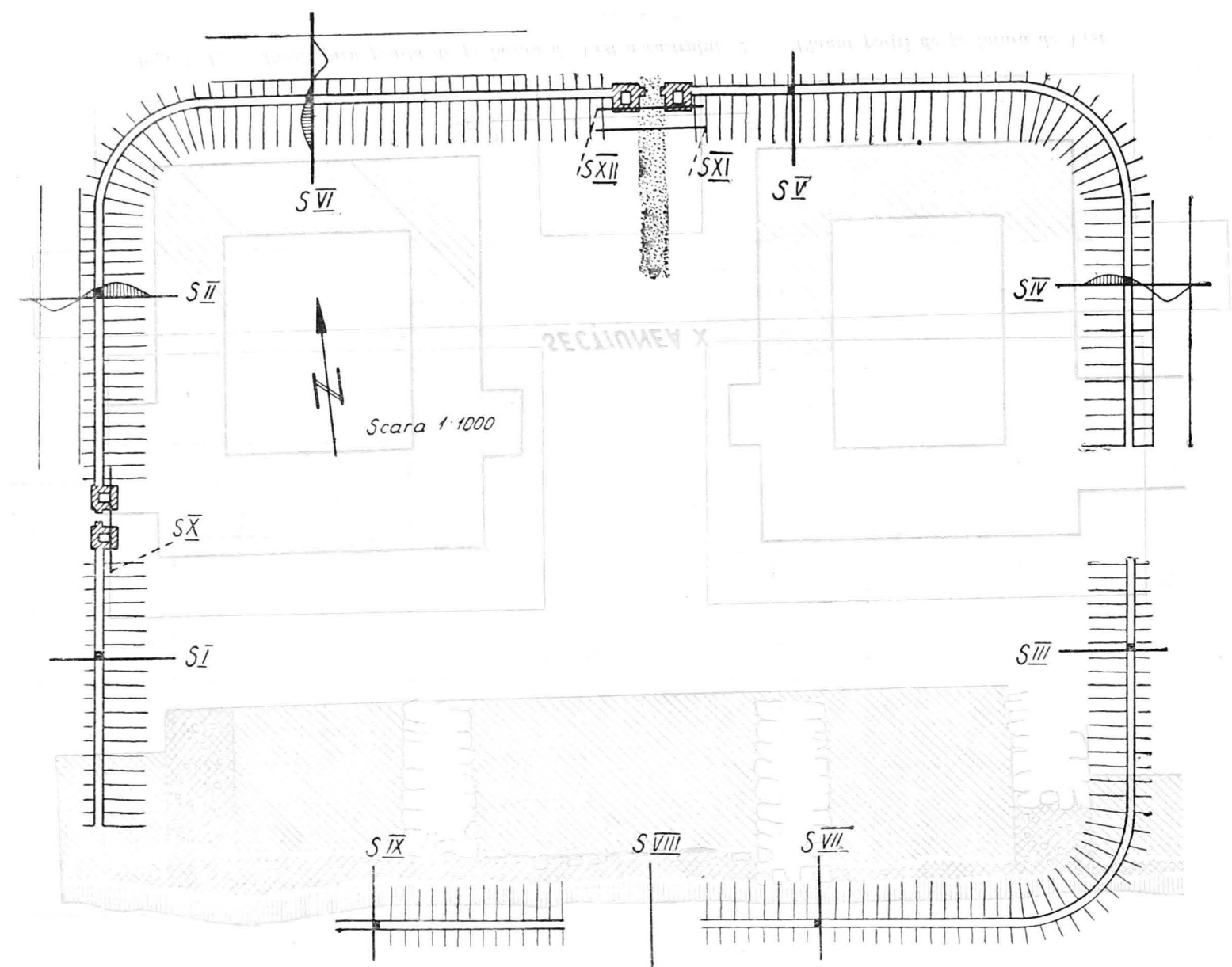

Fig. 1. Planul castrului de la Pojejena

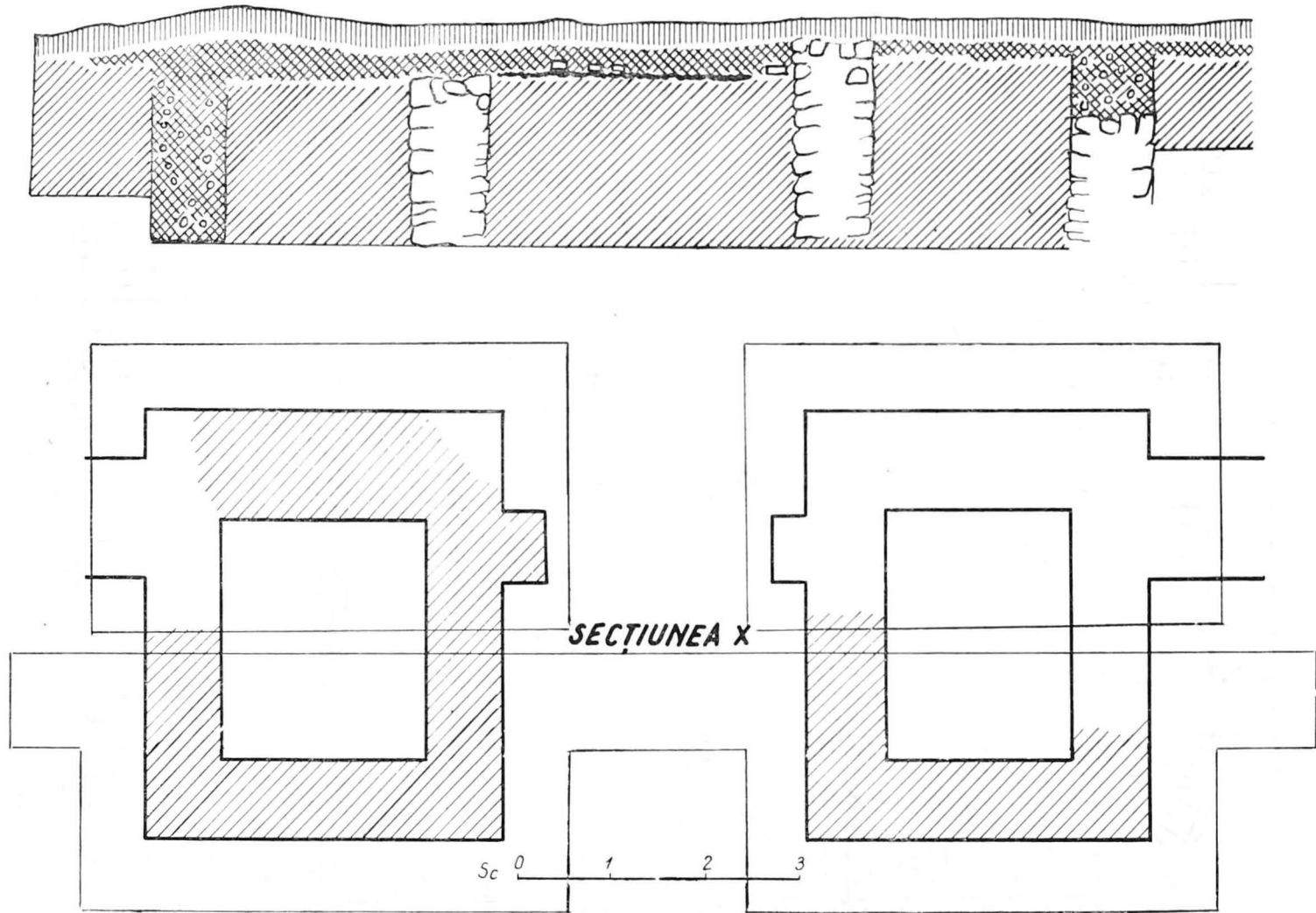

Fig. 2. 1. — Profil prin poarta de pe latura de Vest a castrului. 2. — Planul porții de pe latura de Vest

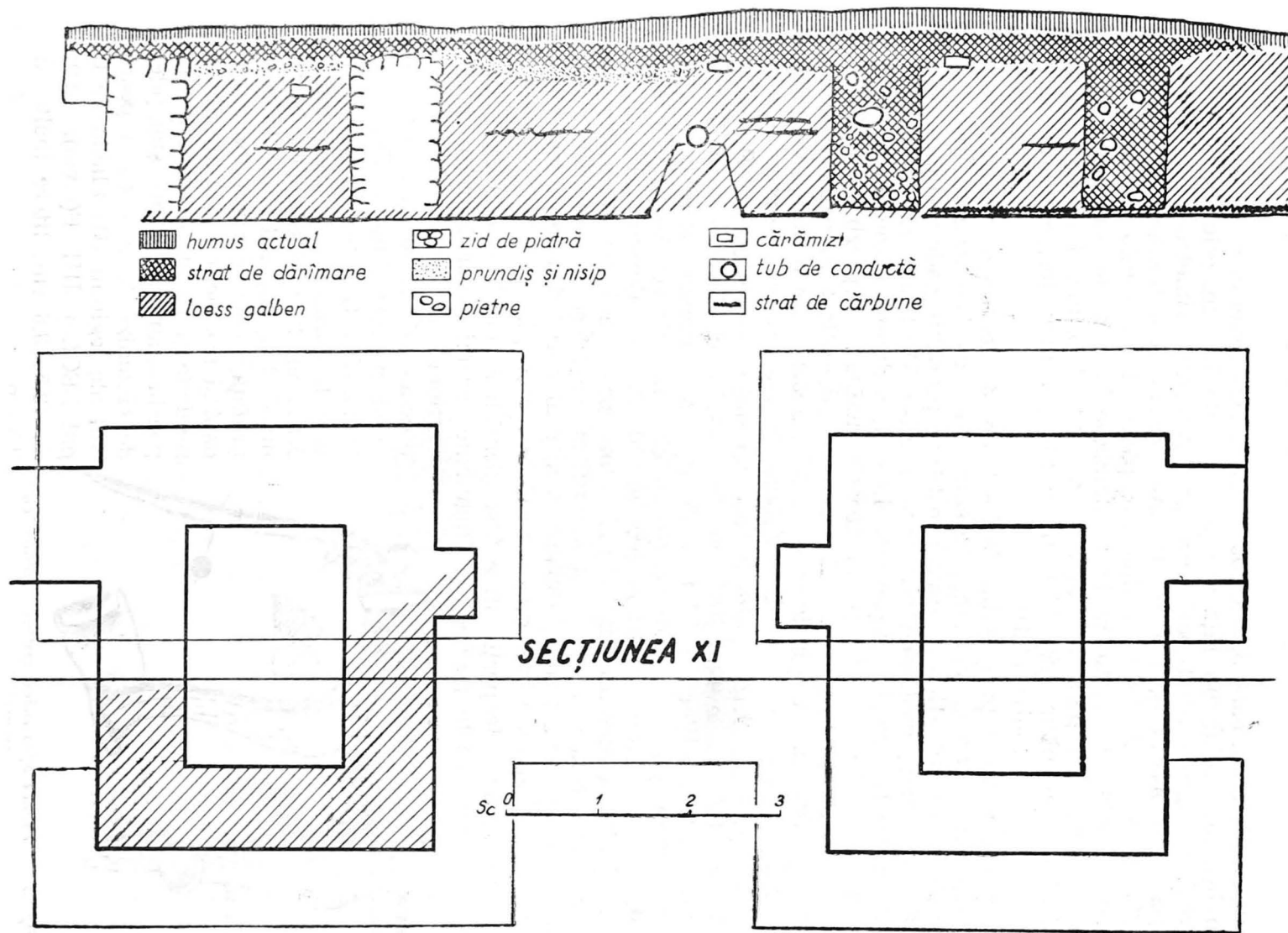

Fig. 3. 1 — Profilul secțiunii a XI-a 2. Planul porții de pe latura de Nord

nul de Vest măsoară $3,90 \times 4,55$ m, în partea exterioară și $1,80 \times 2,55$ m, în interior. Zidul din față are grosimea de 1,10 m, celelalte au 0,90 m grosime. Spre spațiul porții are „confortul” simetric cu bastionul opus; este așezat la 1,30 m de fața exterioară a bastionului, măsurind $0,75 \times 0,45$ m. Ambele bastioane depășesc linia zidului de incintă cu 0,40 m. Zidurile bastioanelor se adâncesc la 2 m de suprafața actuală a terenului, străpungând valul de pământ al primei faze și intrând în pământul neumblat (fig. 3/1). În dreptul bastioanelor, zidul de incintă se adâncește numai cca. 1 m.

În interiorul bastionului de Vest a fost identificat la adâncimea de 0,55—0,60 m de la suprafața terenului un strat de prundiș galben cu grosimea de 10—15 cm, care constituie probabil padimentul bastionului. În ambele bastioane secțiunea a XI-a identificat la adâncimea de 1,20 m de la suprafață (respectiv 1,40 m) o dungă orizontală de pământ cu cărbune. Nu este exclus ca această dungă să reprezinte nivelul humusului antic care poate fi foarte greu identificat în cazul loess-ului. Tot în bastioane la adâncimea de 2 m a apărut câte o dungă de pământ cu cărbune pe care nu știm deocamdată cum să o interpretăm.

Secțiunea a XII-a a identificat drumul care străbătea prin poartă. Lățimea lui era de 4 m fiind construit astfel: la bază un strat de bolovani mari și mijlocii, cu bucăți de țigle și cărămizi, peste care a fost așternut un strat de nisip de riu cu grosimea de cca 10 cm. Grosimea totală a drumului la mijloc este de 30—35 cm. Deasupra lui au fost descoperite numeroase țigle fragmentare provenind din dărîmarea bastioanelor. Același drum a fost identificat parțial și de secțiunea a XI-a, dar pe o mică porțiune. Probabil în spațiul porții drumul a fost distrus odată cu scoaterea și demolarea bastioanelor porții.

În bastioanele porții nu a fost identificat un strat de locuire compact. Descoperirile puține, de fragmente ceramice par împrăștiate. Din

bastionul de Vest a apărut la adâncimea de 1,000 m, deci sub nivelul padimentului, o fibulă de bronz (fig. 4) și un fragment dintr-o linguriță de os (secțiunea a XI-a, m. 3, a=0,85). Din bastionul de Est a apărut chiar de la suprafață o cheie din fier foarte oxidată și fragmentară. Multe din cărămizile și țiglele descoperite aici poartă șampilă. Toate șampilile de cărămizi de la această poartă sînt ale legiunii IIII Flavia de tipul LEG(io) IIII F(lavia); cartuş de $12,5 \times 3,8$ cm; litere înalte de 2,5 cm.

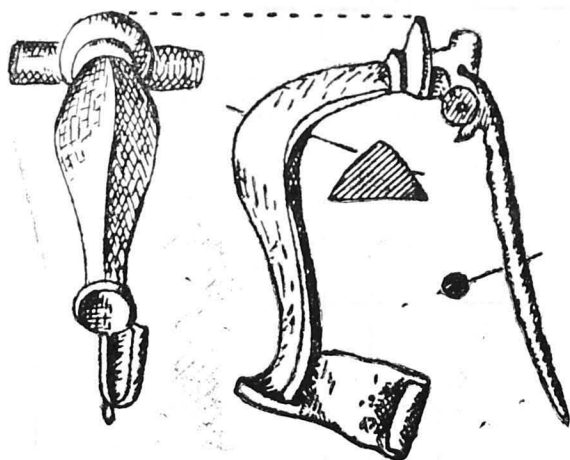

Fig. 4 — Fibulă aparținând grupei numite „cu genunchi”

La adâncimea de 0,50 m sub nivelul drumului de pe spațiul porții, a fost identificată conducta care aducea apa în castru. Ea se află la nivelul unor dungii de pământ și cărbune ce par a corespunde pe verticală celor din interiorul turnurilor (fig. 3/1; fig. 6). Conducta avea pe lărgimea de 1,25 m a secțiunii două elemente apropiate întregi. Diametrul tuburilor era de 15/18 cm. Fără îndoială că pe panta care se ridică la Nord de castru se afla fie un izvor, fie un rezervor care asigura alimentarea cu apă a fortificației. Cercetarea acestui aspect al vieții din castru va fi continuată în anii următori.

În interiorul castrului a fost descoperită la suprafață o monetă de bronz foarte oxidată (determinabilă).

Săpăturile din anul 1972 de la Pojejena permit schițarea primei imagini în legătură cu orientarea castrului. Faptul că poarta de pe latura de

nord este mai aproape de latura de Est a castrului, și corespunde cu poziția porții de pe latura de Sud, existența unui drum care traversează castrul de la Nord spre Sud prin cele două porți sugerează că ele ar putea fi porțile *principales*, iar drumul, *via principalis*. Această ipoteză poate fi sprijinită cu alte două observații: lipsa unui drum prin poarta de pe latura de Vest și existența în zona centrală, la Vest de drumul *principalis* a unei clădiri centrale care poate fi *principia* (identificată prin săpături neorganizate). Atare ipoteză de lucru urmează a fi susținută de rezultatele cercetărilor viitoare.

S-au obținut date importante în legătură cu datarea celor două faze de construcție ale castrului. Fibula descoperită în valul de pământ

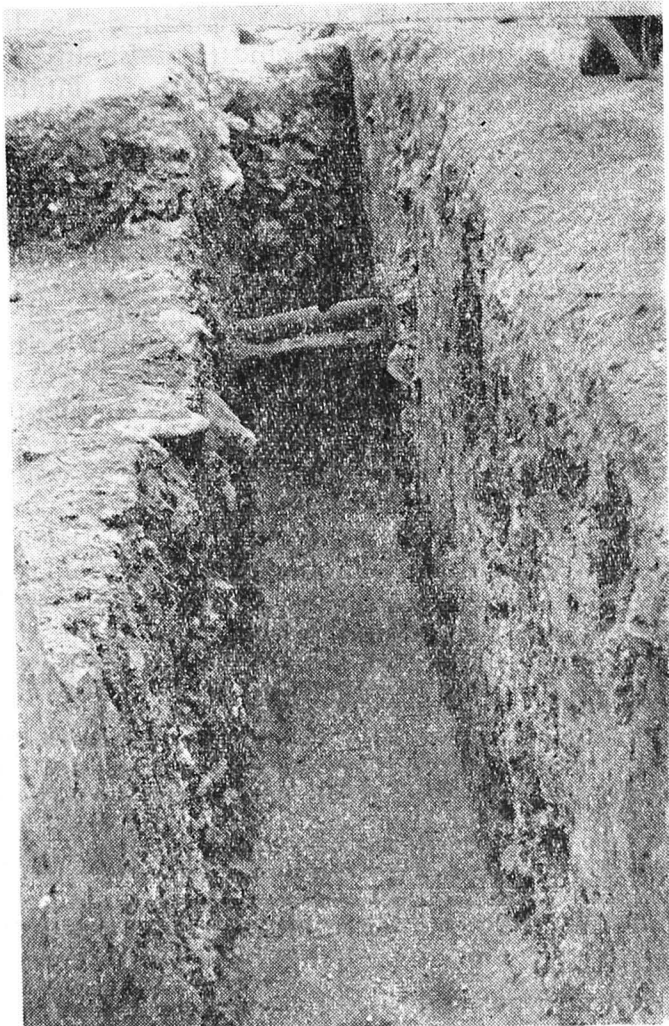

Fig. 6 — Tubul conductei de apă, surprins de secțiunea a XI-a.

de sub bastionul de Vest al porții de pe latura de Nord se încadrează în tipul numit „cu genunchi“ (Kniefibeln), dar prezintă o balama (Scharnier)³. Fibulele cu genunchi pot fi datate într-o perioadă mai largă între sfârșitul secolului I e.n. și sfârșitul secolului al III-lea. Existența balamalei ne face să înclinăm spre o datare mai timpurie a acestei fibule și anume sfârșitul secolului I sau începutul celui de al II-lea⁴. Această datare ar corespunde și cu primele menționări ale garnizoanei castrului de la Pojejena (cohors V Gallorum) aici⁵.

Planul bastioanelor celor două porți contribuie și el într-o oarecare măsură la datarea construcției fazei de piatră a castrului. Deși elementele unor planuri nu reprezintă criterii sigure de datare și mai ales nu pot data cu precizie, totuși prin analogie se poate considera că cea mai mare parte a castrelor cu planuri asemănătoare de porți au fost construite cam la mijlocul secolului al II-lea⁶. Nu avem în Dacia nici un caz de castru care să aibă o datare exactă a fazei de piatră (inscripții) în această perioadă. Dar putem încadra în general datarea acestei faze la mijlocul secolului al II-lea și la Pojejena. Coroborând datarea fibulei cu planurile bastioanelor rezultă aceeași datare.

Construirea în piatră a castrului de la Pojejena (indiferent de dată) prezintă interes prin faptul că justifică o întrebare în legătură cu granița sudică a Daciei: Ce rost practic avea fortificarea graniței dintre două provincii? sau poate nu exista o graniță comună și aici?

A treia problemă care se ridică este aceea a prezenței cărămizilor cu ștampila legiunii a VII Claudia de tipul LEG VII CLC. Acest tip de ștampilă a fost datat în epoca târzie⁷. Descoperirea lor în bastioanele porții și în general în castru, implică fie datarea mai timpurie a tipului de ștampilă, fie trebuie să admitem că în epoca târzie castrul a fost refăcut sau reparat. Ultima ipoteză pare destul de ușor de acceptat⁸.

Chiar și numai ridicarea acestor întrebări prezintă importanță pentru rezolvarea în chipul cel mai corect a unei probleme istorice

³ Cea mai apropiată analogie pentru fibula de la Pojejena o prezintă piesa nr. 53 din *Dacia*, IX — X, 1941—1944, p. 493, fig. 5 (D. Popescu); E. Patek, *DissPann*, II, 19, 1942, p. 130 datează tipul acesta de fibulă între secolele I—IV e.n.; I. Kovrig, *DissPann*, II, 4, 1937, p. 20 sq. afirmă că tipul apare la sfârșitul secolului I e.n. și continuă pînă în secolul al III-lea.

⁴ C. Pop (Muzeul de Istorie al Transilvaniei Cluj-Napoca), care se ocupă cu studiul fibulelor, a sugerat următoarea ipoteză: combinația dintre fibula cu genunchi și cea cu balama pledează pentru o datare timpurie a fibulei de la Pojejena.

⁵ Despre cohors V Gallorum vezi: *cohors*, în RE, IV, 1 (1900), col. 291—292 (C. Cichorius); I. I. Russu, *SCIV*, 23, 1972, p. 72.

⁶ C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, București, 1945, p. 109; M. Macrea, *IstRom.*, I, p. 379—380; B. Tillmann, *Römische Lagertore und ihre Bauinschriften*, în BJ, 171, 1971, p. 201—287 discută pe larg planurile porților de la un mare număr de caste (unele dateate cu inscripții) și încearcă să facă din aceste date (de plan) criterii de datare. Credem că cu oarecare prudență se poate ține cont de ipotezele sale.

⁷ *Legio*, în RE, XII (1924), col. 1623—1624 (E. Ritterling); D. Tudor, *SCIV*, IX, 1958, p. 373—378.

⁸ D. Tudor, *op. cit.*, p. 374.

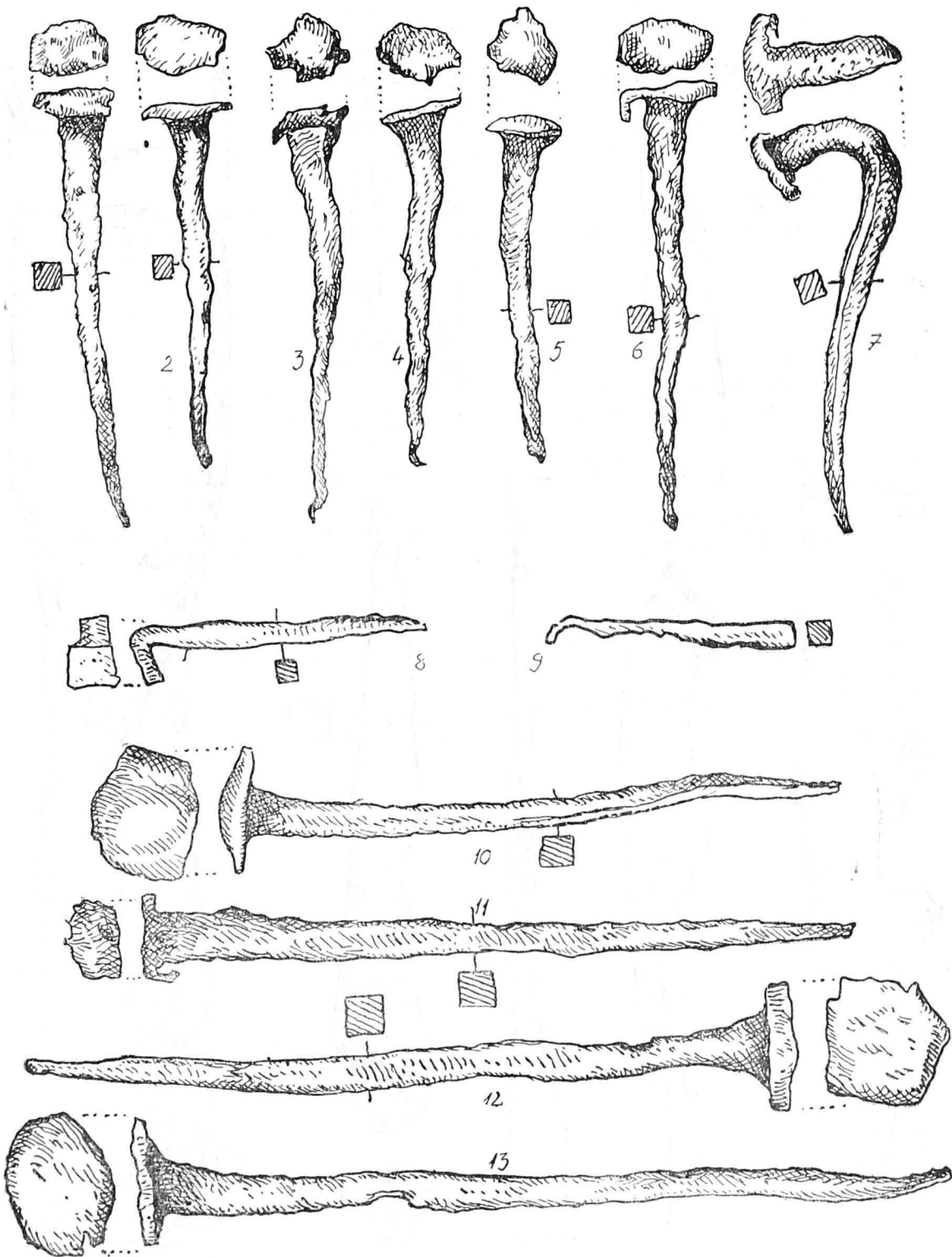

Fig. 7 — Obiecte din fier
<https://biblioteca-digitala.ro>

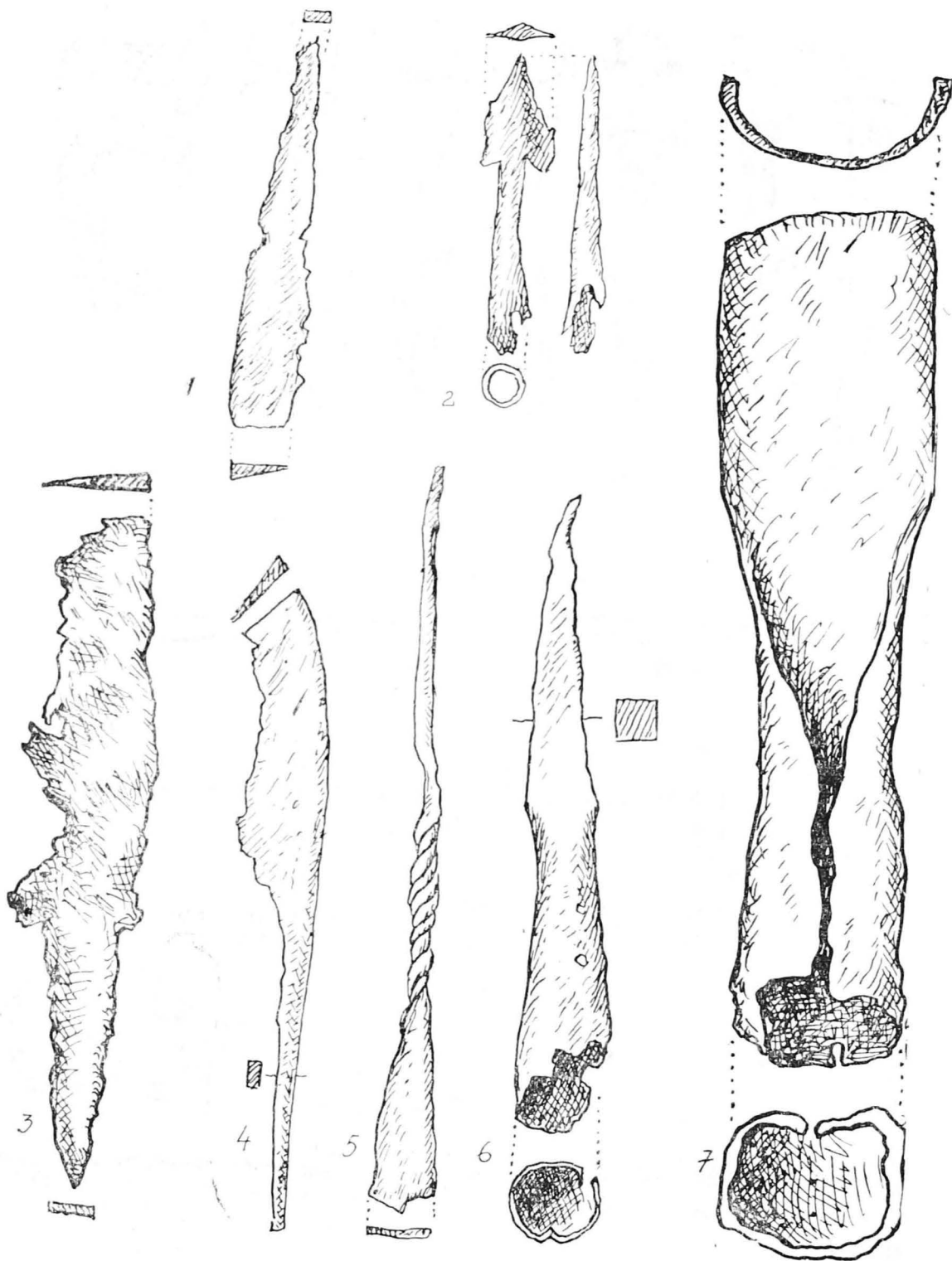

Fig. 8 — Obiecte din fier

atît de discutate ca granița de Sud-Vest a Daciei romane. Răspunsul nu îl vor da decît cercetările și săpăturile arheologice efectuate atît la Pojejena cît și în alte puncte ale acestui sector al limesului.

Din materialul arheologic apărut în cursul săpăturilor din castru, și care a fost doar parțial publicat, prezentăm în cele ce urmează o parte dintre piesele din fier apărute mai ales în cursul săpăturilor din 1970. Au fost descoperite numeroase piese de construcție (piroane și cuie) de dimensiuni diferite (fig. 7/1—13), precum și unelte sau arme.

Unelte:

1. Lamă. $L=7,3$ cm. Secț. VI, m. 4,50, $a=0,70$ m. Fig. 8/1.
2. Lamă de cuțit. $L=12,7$ cm. Secț. VI. m. 0,50, $a \times 1,35$ m. Fig. 8/3.
3. Lamă de cuțit curb. $L=12$ cm. Secț. VI, m. 4,20, $a=1,20$ m. Fig. 8/4.
4. Piesă ascuțită și torsionată. $L=14$ cm. Secț. VI. m. 4, $a=1,50$ m. Fig. 8/5.
5. Teslă. $L=16$ cm; lățimea gurii de tăiere 4 cm; diametrul găurii de înmănușare $=3,5$ cm. Secț. V, din șanțul de apărare. Fig. 8/7.

Arme:

1. Virf de suliță cu aripioare. L 5,5 cm. Secț. VI, m 0,50, $a=0,40$ m. Fig. 8/2.
2. Virf de suliță cu profil patrat și gaură de înmănușare. $L=12,1$ cm. Secț. V, m. 5, $a=2,10$ m. Fig. 8/6.

N. GUDEA